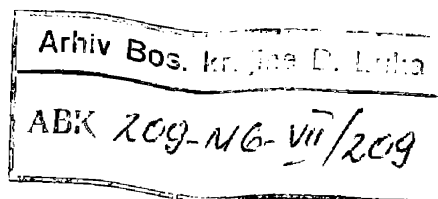

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

STEFANOVIĆ MILEVA

" SJEĆANJA NA STARU BANJU LUKU "

L e g e n d a :

- Sjećanja na pet stranica mašinom kucanog teksta;
- Sjećanja nisu autorizirana, ali su ozvaničena potpisima prisutnih: Milana Vukmanovića i Žarka Lastrića;
- Sjećanja se nisu autorizirala jer prije njene smrti blagovremeno nisu odnesena na potpis;
- SADRŽAJ SJEĆANJA: Kolo srpskih sestara, pomoć gradjanstva u vrijeme Veleizdajničkog procesa u Banjoj Luci 1915. godine, dobrovoљjci sa solunskog fronta i dobivanje zemljišta za kolonizaciju, trgovina Stefanovića u Bluci.-

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

Arhiv Bos.
ADK 209-MB-VII/209

SJEĆANJA NA STARU BANJU LUKU

Kolo srpskih sestara kao organizacija za okupljanje i društveni život žena imalo je velik značaj. Koliko mi je poznato, prva predsjednica je bila RUŽA JANKOVIĆ, žena trgovca Mile Jankovića. Ona je bila na čelu ovog društva još za vrijeme Austrougarske, a i par godina poslije prvog svjetskog rata. Predsjednica Kola srpskih sestara postala je poslije nje JOVANKA MILOŠEVIĆ, žena krojača Save Miloševića i majka kompozitora Vlade Miloševića. Nisu mi poznati uzroci, ali znam da je advokat Stevo Moljević bezrazložno napao Jovanku Milošević. Ozlojedjena na ovakve napade, ona je podnijela ostavku na položaj predsjednice.

Moj je suprug Uroš Stefanović bio trgovac mješovitom robom. Rodio se u Banjoj Luci 1890. Njegov je otac Pero bio ekmešćija, neka vrsta pekarskog zanatlije. Doselio se u Bluku iz Visokog još za vrijeme turske uprave i uzeo prezime Stefanović. Ne sjećam se ranijeg prezimena, koje je promjenio jer je sa jednom grupom ili pripremao ili izvršio ubistvo nekeg turskog funkcionera.

Uroš je bio šegrt kod trgovca Tedića u B. Gradišci. Poslije izbijanja rata 1914. god. mobilisali su ga i poslali na ruski front. Prema njegovom kazivanju, odmah je pokušao da se preda, ali prvi pokušaji nisu uspjeli. Pominjao mi je kako obični Rusi nisu mogli da shvate da u redovima austrougarske vojske ima Srba. Oni su mislili da Srba ima samo u Srbiji. Poslije predaje i boravka u zarobljeničkom logoru, gdje je imao dosta peripetija, formirana je jedinica koja je prebačena u Grčku, a potom na solunski front.

U maju 1919. godine Uroš dolazi u Banju Luku i počinje da radi kod svog brata Ljube Stefanovića, a u junu 1920. godine otvara trgovinu kolonijalnom robom na početku Gos-

podske ulice na Kastelovom čošku. Vlasnik zgrade i prostorija bio je, mislim, Husedžinović.

Vjenčala sam se sa Urošem 20. januara 1922. godine. Svesrdno sam mu pomagala u poslu jer je trebalo otplatiti kredit koji je moj suprug uzeo da bi mogao otvoriti samostalnu radnju. Radili smo mukotrpno i on i ja po cijeli dan i do kasno u noć. Naročito je rad bio naporan kada je Uroš preko puta trgovine u istoj ulici uzeo u zakup jednu veoma zapuštenu birtiju. Uz naš rad prostorije smo uredili, okrečili, a inventar popravili. Sva zaradjena sredstva u trgovinih uz maksimalna lična lišavanja otišla su za osposobljavanje birtije. Birtiju smo uzeli u zakup da bismo zaradili sredstva za izgradnju vlastite kuće. Kada se uveče trgovina zatvarala, prelazili smo u birtiju. Kasnije sam odlazila kući, a Uroš je nastavljao da radi u birtiji do jutra. Tek onda je dolazio kući na spavanje. Ja sam tada odlazila u trgovina i radila u njoj sa šegrtima. Morala sam pospremati i trgovinu i birtiju. Poslije kraćeg spavanja Uroš je dolazio i radio u trgovini. Bio je to iscrpljujući rad po 16 i više časova dnevno. Naročito je bio naporan noćni rad jer je birtija radila u toku cijele noći. Ja sam spremala hranu i za porodicu, i za muziku u birtiji, i za pomoćno osoblje. Slobodnog vremena nismo imali. Bio je to rad na tri kolosjeka: u trgovini, u birtiji i u kući. No, moralo se izdržati. Često smo radili i po 20 časova dnevno tako da smo bili iscrpljeni i neispavani. Jedino manje olakšanje bila je nedelja, kada je radila samo birtija. Kad je moj muž radio na poslovima predsjednika Saveza dobrovoljaca banjalučkog sreza poslove u trgovini sam ja vodila.

Kada je zgrada u kojoj smo imali trgovinu prodana, a kupila ju je neka Dujilović iz Budžaka, dobili smo nalog da se iselimo. Bilo je to, mislim, 1930. godine. Preselili smo se kod Radjevića, u kući Cvijetića (na kraju ulice fra Grge Martića, na samom uglu ove ulice i ulice koja je izravno vodila prema Vrbasu; u neposrednoj blizini kuće Dušana Umičevića). Sada je tu bila naša trgovačka radnja, ali na lokaciji gdje je bio manji trgovački promet nego na Kastelovom čošku. Poslove u ovoj radnji ja sam sama vodila. Uroš je na pijaci (tzv. govedarnici) otvorio gostionicu, koja je pretežno radila

u toku noći. Naime, njegov brat Ljubo Stefanović dao mu je u zakup lokal na zemljištu koje je kupio od Sarača, a svojevremeno je bilo vlasništvo Lazara Milića.

Moj brat Jovo Kandić (drugi brat mi je ing. Dušan Kandić, tada profesor u Nižoj poljoprivrednoj školi) držao je birtiju na mjestu gdje se skretalo sa drumu na Tržnicu, u jednoj staroj zgradi gdje je sada prodavnica trgovačkog preduzeća "Metal". U birtiji spremala se i hrana.

Kao solunski dobrovoljac, moj je muž dobio 5 dunuma zemlje. Zemljoradnici na selu dobivali su po 50 dunuma. Mnogi od zemljoradnika zamjenjivali su 50 dunuma zemlje u selu za 5 dunuma u gradu. Ovih pet dunuma zemlje bilo je kod današnje Mljekare u uskom traku od glavnog drumu pa do željezničke pruge koja je vodila prema Fabrici duvana. Paralelno sa ovim zemljištem imao je i zemljište geometar Božo Varičak, isto tako solunski dobrovoljac. Da bi naša zemljišta povezali, otkupili su Božo i moj muž još po 5 dunuma od onih dobrovoljaca koji su dobivena zemljišta prodavali. Naime, mnogi dobrovoljci sa solunskog fronta prodavali su dobivenu zemlju kratko vrijeme poslije dobivanja.

Da bi se izgradio prolaz, odnosno ulica, moj muž i Božo Varičak poklonili su zemljište. Tako je nastala ulica koju građani danas nazivaju: Varičakova.

Na ovom zemljištu počeli smo da gradimo jednospratnu kuću sa lokalom u prizemlju. Uzeli smo zajam od Hipotekarne banke, ali i pored toga gradnja se oteгла niz godina, tako da je završena tek 1931.

Dobro se sjećam nekih detalja iz prvog svjetskog rata. Mara i Ilija Ljubibratić, čija kuća i danas postoji (u današnjoj ulici M. Bursać, preko puta Privredne banke) pomagali su djake i njihovo školovanje. Osim toga, za svaki dan u nedelji bilo je određeno kome će se davati hrana i pomoć. Mnogo su pomagali društva i udruženja. Zbog takvog rada bili su veoma poštovani, a njihov ugled bio je velik.

Veleizdajnički proces u Banjoj Luci imao je velik odjek na društvenu klimu u gradu. Svuda se o ovom procesu pričalo. Građani su bili na strani osudjenika, a bilo ih je, koliko se sjećam, 156. Građani nisu samo sažaljevali osu-

djenike nego su nastojali i da im pomognu. Kada su osudjenike na sudjenje dovodili, građani su im davali do znanja da su na njihovoj strani.

Dok su "veleizdajnici" bili u zatvoru, banjalučke djevojke su se organizirale da skupljaju i nose hranu u zatvor. One su bile inicijatori akcije da se u kućama priprema hrana za zatvorenike, a u nekim kućama i za po dva zatvorenika. U tome smo naročito bile angažovane: Krista Gavranović (udata Kerkez), Milka Gašić (udata Komadina), Lepa Subotić (udata Surutka) i ja. Svaka od nas imala je svoj reon za sakupljanje hrane. Bile smo ponosne što nosimo hranu u zatvor. Nismo nosile hranu za neke određene zatvorenike, nego za sve. Bila je to značajna akcija ne samo nas koje smo nosile hranu, već i napredne javnosti Banje Luke. Kad smo tu hranu nosili, mladići su nas susretali i kao kavaliri nosili korpe do zatvora. Dok je bio upravnik Crne kuće Gržeta, nikakvih problema nije bilo. Gržeta je bio napredan Hrvat, jugoslovenskih političkih opredeljenja, koji je prema zatvorenicima imao blagonaklon stav. Njegova kći Zlata udala se kasnije za profesora Mihajla Djerića.

Austrougarske vlasti, uočivši simpatije javnosti prema zatvorenicima, preduzele su mjere da spriječe donošenje hrane u zatvor. Zbog donošenja hrane bile smo pozvane na saslušanje izravno kod predstojnika Pačovskog, inače Poljaka austrofilске orijentacije. Bio je prema nama veoma grub kao da smo kažnjenice, a ne djevojke prema kojima je trebalo da pokaže bar malo takta. Kod njega nije bilo ni traga kavalirstva, uobičajenog u građanskom životu, a naročito medju austrougarskim činovnicima. Bile smo osudjene na po 25 (dvadesetpet) forinti globe, a to je u to vrijeme bio velik novac. Da ne bih išla u zatvor u slučaju neplaćanja kazne, moja je majka platila kaznu.

Da ovo naše kažnjavanje ne bi imalo šireg odjeka u javnosti, koja je i onako bila uzbudjena, Pačovski je dozvolio da se može uplatiti po 25 forinti po zatvoreniku trgovcu Savi Palikući, koji će za taj novac liferovati hranu zatvorenicima. Nije mi poznato kakav je trgovački interes imao Palikuća, ali je svakako ostvarivao određenu korist i-

movinskog karaktera.

Novčano kažnjavanje nije me zaplašilo. Bila sam antiaustrijski odgojena. I moj je brat Dušan Kandić bio zatvoren i sudjen u poznatom veleizdajničkom procesu djacima Velike realke. Nastavila sam da po porodicama prikupljam pomoć jer je, kao što rekoh, trebalo skupiti po 25 forinti da bi se dalo Palikući. Gradjani su davali, kako ko, po jednu ili par forinti.

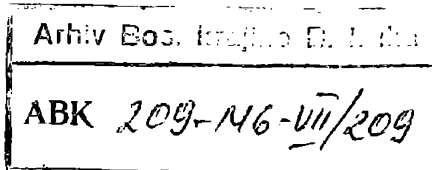
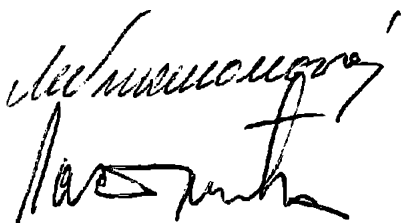
Mjera Pačovskog da se zabrani donošenje hrane zatvorenicima imala je za cilj da se onemogući kontakt gradjana za tzv. veleizdajnicima, kao i iskazivanje simpatija prema njima. Odredjivanje "tarife" od 25 forinti, što je bila veća suma novca, prema mišljenju Pačovskog trebalo je da spriječi akciju solidarnosti. Medjutim, u tome se nije uspjelo.

Za vrijeme toka prvog svjetskog rata austrougarske vlasti sprovodile su antisrpsku politiku. Srbi su bili na udaru. Mnogi su izgubili službu, a veoma veliki broj bio je deportovan u Arad. Broj deportiranih nije mi poznat, ali znam da su bili odvedeni vidjeniji gradjani, naročito intelektualci. Mladji su kroz mobilisanje u austrougarsku vojsku bili izdvojeni iz Banje Luke.

5. februar 1975. godine

Banja Luka

(Milena Stefanović)

100

100

100